

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI
SECURITATE

Dr. Nicolae DOLGHIN *Drd. Alexandra SARCINSCHI*
Mihai-Ștefan DINU

**RISCURI ȘI AMENINȚĂRI LA
ADRESA SECURITĂȚII ROMÂNIEI.
ACTUALITATE ȘI PERSPECTIVĂ**

- © Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate
Universității Naționale de Apărare
- Lucrarea a fost discutată în ședința Consiliului Științific al
CSSAS

Editura Universității Naționale de Apărare
București, 2004

ISBN 973-663-143-5

CUPRINS

CADRUL TEORETIC.....	5
MEDIUL DE SECURITATE.....	16
CONTEXTUL REGIONAL.....	21
MEDIUL INTERN DE SECURITATE.....	25
<i>Politic.....</i>	25
<i>Social.....</i>	27
<i>Economic</i>	32
<i>Cultural.....</i>	36
<i>Militar</i>	37
<i>De mediu.....</i>	39
CONCLUZII.....	44
BIBLIOGRAFIE.....	46

CADRUL TEORETIC

Teoria sociologică a lui William Isaac Thomas referitoare la analiza de situație poate fi utilizată și în studiile de securitate. Cunoscutul său citat, „*Dacă un individ definește o situație ca fiind reală, aceasta devine reală prin consecințele sale*”¹, are o largă aplicabilitate în analizele de pericol, amenințare, risc și/sau vulnerabilitate, întrucât definirea conceptelor enumerate implică și o latură subiectivă. Acțiunile umane capătă înțeles pentru noi doar dacă suntem conștienți de faptul că toate sensurile sunt construite prin definiții rezultate din experiența perceptivă a individului uman. În consecință, oamenii răspund nu doar la aspectele obiective ale unei situații, ci și la cele subiective. Odată ce aceste înțelesuri au fost atribuite, comportamentul este determinat de sensul asociat. Dacă oamenii consideră că globalizarea constituie una dintre cele mai importante amenințări la adresa securității internaționale², atunci aceasta va deveni o astfel de amenințare, iar comportamentul vis-à-vis de acest fenomen va fi construit în consecință, cu atât mai mult cu cât, deși se dorește ca globalizarea să fie înțeleasă drept o liberalizare a accesului la tot ceea ce are lumea mai bun, capătă contur și opinia că accesul este restrictiv, favorizează doar anumiți actori. Dacă în analize intră și criteriul capacității de a proiecta puterea, atunci poate că au dreptate cei care afirmă că potențialul globalizării s-

¹ THOMAS, W. I. și Dorothy S. THOMAS, *The Child in America*, 1932.

² The Chicago Council on Foreign Relations and The German Marshall Fund of the United States, *Worldviews 2002. Survey of American and European Attitudes and Public Opinion on Foreign Policy*, 2002.

a epuizat. Ei văd în spatele globalizării liberalizare făcută cu mijloace violente, la care nu pot răspunde în mod corespunzător, restricții deghizate – de către un uriaș aparat propagandistic și în cadrul unor adevărate războaie informaționale – sub forma celor mai nobile intenții etc. Ei nu pot ignora platforma de luptă la care este atașată ramura de măsline și, mai devreme ori mai târziu, vor răspunde cu o contraarmă.

Conceptele de *pericol*, *amenințare*, *risc* și *vulnerabilitate* au fost definite de diverse teorii și abordări doctrinare implicite și explicite din domeniul securității, însă consensul nu pare a fi realizat. În studiul nostru ne-am propus și clarificarea conceptuală a termenilor cu care vom opera în *analiza riscurilor și amenințărilor la adresa securității României*, însă fără a ne limita la simpla trecere în revistă a definițiilor existente.

Pericolul ar putea fi definit drept caracteristică a unei acțiuni sau inacțiuni de a aduce prejudicii valorilor unei societăți, persoanelor sau bunurilor acestora. În cazul pericolului, sursa, adresa, scopul, obiectivele și efectele sunt probabile³. *Amenințarea*, în schimb, are indicatori mult mai concreți, reprezentând o declarație a unei intenții de a pedepsi sau a răni o persoană, în special în cazul în care aceasta nu dorește un semn sau o avertizare asupra unui posibil neajuns, pericol etc.⁴ Din punct de vedere militar, analiza amenințării poate avea în vedere procesul continuu de compilare și examinare a tuturor informațiilor disponibile referitoare la, de exemplu, potențiale activități teroriste. O astfel de analiză va evidenția atât factorii existenței grupărilor teroriste,

³ ALEXANDRESCU, Grigore - Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, *Amenințări la adresa securității*, Ed. Universității Naționale de Apărare, București, 2004, p. 8.

⁴ *OXFORD Dictionary of Current English*, Oxford University Press, 1988, Second Edition by Christina Ruse.

capacitățile, intențiile, istoria și țintele acestora, cât și mediul de securitate în care operează forțele proprii⁵.

Cu cât amenințarea este mai specifică, cu atât țintele și sursele sale sunt mai clare. Conform analistului Barry Buzan, modelul explicativ ce relevă tipul și intensitatea amenințării este următorul⁶:

Intensitate scăzută	Intensitate sporită
Difuz	Specific
Îndepărtat (spațiu)	Apropiat (spațiu)
Îndepărtat (timp)	Apropiat (timp)
Probabilitate scăzută	Probabilitate ridicată
Consecințe scăzute	Consecințe grave
Neutralitate istorică	Amplificare istorică

Natura specifică a amenințărilor și amenințarea, în sine, pot fi înțelese numai în relație cu caracterul particular al obiectului de referință. Viața umană variază în funcție de cadrul în care se desfășoară și, din acest motiv, pe baza aceluiași criteriu, se poate vorbi și despre domenii diferite în care trebuie studiate tipurile de amenințări: politic, economic, social, militar, de mediu ș.a.⁷

⁵ *Joint Publication 1-02, DOD Dictionary of Military and Associated Terms*, 23 March 2004. <http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict/>

⁶ BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece*, Ed. Cartier, Chișinău, 2000, p. 147.

⁷ Pentru detalii, vezi BUZAN, Barry, *op. cit.* și BUZAN, Barry; Ole Waever; Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienne Publishers, London, 1998.

În domeniul politic, amenințările sunt definite, în mod tradițional, în termeni de suveranitate, independență și integritate teritorială. Obiectele de referință pot fi entități politice atât naționale, cât și supranaționale. De exemplu, suveranitatea este amenințată de punerea la îndoială a recunoașterii, legitimității sau autorității guvernării, iar la nivel supranațional, structurile internaționale sunt amenințate de situații ce subminează regulile, normele și instituțiile ce le constituie.

Amenințările la adresa domeniului economic sunt dificil de identificat, fiind constituite de factori ce subminează regulile, normele și instituțiile sale componente, iar obiectele lor de referință sunt reprezentate, ca și în cazul anterior, de o gamă largă de entități: de la regimurile economice specifice la piața globală. Amenințările de natură economică sunt cu atât mai greu de identificat, cu cât multe din manifestările lor aparțin competiției economice acceptate, realităților economiei de piață, disproporțiilor economice firești și nu sunt îndreptate în mod direct împotriva instituției-stat. În același timp, economiile naționale fac parte, într-un anumit fel, din structura statului și constituie fundamentul acestuia.

Obiectul de referință, în cazul *domeniului social*, este format din identități colective la scară largă, ce pot funcționa independent de stat (ex.: națiunile, religiile). Ele includ elemente ce se identifică, de obicei, cu componenta sociopsihică a puterii. Întrucât natura acestui obiect de referință este complexă și specială, ierarhizarea amenințărilor în funcție de importanță și intensitate reprezintă o sarcină dificilă. Oricum, ele se întind de la gradul de acceptare socială a obiectivelor politice, până la conștiința de sine a unui popor. Societatea și identitățile sociale se află în permanentă schimbare, ca răspuns la dezvoltările interne și externe, astfel că unele dintre schimbări pot fi reprezentate de subiecți diferiți, cu interese diferite, ca amenințări sau ca evoluții pozitive.

În *domeniul militar*, obiectul de referință este, de obicei, puterea militară a statului, deși se poate vorbi și despre alte entități politice. Pentru multe dintre democrațiile avansate, apărarea statului a devenit funcția unică a forțelor armate, iar studiile tradiționale de securitate tind să considere toate problemele de natură militară ca fiind amenințări la adresa securității.

De asemenea, se poate vorbi și despre amenințări în *domeniul mediului înconjurător*, unde gama obiectelor de referință variază de la entități relativ concrete (supraviețuirea anumitor specii sau menținerea anumitor tipuri de habitat) la probleme generale ale planetei și ale omenirii. Trebuie subliniat faptul că majoritatea acestor obiecte de referință au la bază preocuparea referitoare la relația dintre specia umană și restul biosferei în contextul atingerii unui nivel înalt de dezvoltare civilizațională. Este tot mai evident, de asemenea, că marile amenințări de natură ecologică nu mai pot fi rezolvate de un singur actor, ele impunând o colaborare internațională tot mai pregnantă (de exemplu, Tratatul de la Kyoto).

Amenințările, conform anumitor autori, pot fi definite și în raport cu *riscurile*, reprezentând *factori de risc* ce evoluează către concret, către existența reală, iar într-un anumit context sau mediu favorabil capătă și direcție și intenție. *Strategia de securitate națională a României* definește *factorii de risc* drept „acele elemente, situații sau condiții, interne sau externe, care pot afecta, prin natura lor, securitatea țării, generând efecte contrare sau de atingere a intereselor noastre fundamentale”⁸. Același document identifică principalii factori externi de risc la adresa țării noastre, asupra cărora vom reveni pe larg în următoarele capitole: posibile evoluții negative în plan subregional; proliferarea armelor de distrugere în masă; proliferarea și dezvoltarea rețelelor teroriste, a crimei

⁸ Președinția României, *Strategia de securitate națională a României*, Ed. Monitorul Oficial, București, 2001.

organizate transnaționale, a traficului de droguri; migrația clandestină și apariția unor fluxuri masive de refugiați; acțiunile de incitare la extremism, intoleranță, separatism sau xenofobism; decalaje între nivelurile de asigurare a securității și gradul de stabilitate ale statelor din proximitate; limitarea accesului statului român la unele resurse și oportunități regionale, importante pentru realizarea intereselor naționale. *Carta Albă a securității și apărării naționale*⁹ completează seria factorilor de risc cu: acțiuni individuale sau colective de accesare ilegală a sistemelor informaționale, de dezinformare și manipulare a informațiilor; riscuri generate de producerea unor dezastre ecologice în regiune, precum și de efectele potențiale ale unor procese naturale la nivel global.

În ceea ce privește *riscul*, în sens larg, se poate afirma că se concretizează în discrepanța dintre „așteptarea pozitivă” și „evenimentul negativ”, ce se poate produce, și prin probabilitatea sa de a se produce. Riscul este cauzat de nedeterminare, de imposibilitatea de a cunoaște cu certitudine evenimentele viitoare, reprezentând o stare potențială, care, în anumite condiții, poate deveni efectivă. Sociologia definește *riscul* drept o expresie fie a nedeterminării structurale a realității (caracterul probabilist obiectiv al evenimentelor), fie al incertitudinii, al insuficienței cunoștințelor noastre despre procesele reale¹⁰. În același timp, psihologia socială accentuează latura subiectivă a riscului, definindu-l astfel: fenomen psihologic complex rezultând din raportul dintre probabilitatea reușitei și cea a eșecului unei acțiuni îndreptate spre atingerea unui anumit obiectiv („câștig”) cu semnificație individuală sau socială¹¹.

⁹ Guvernul României, *Carta Albă a securității și apărării naționale*, București, 2004.

¹⁰ Zamfir, Cătălin și Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993, p. 516.

¹¹ Bogdan-Tucicov, Ana; Septimiu Chelcea; Mihai Golu; Pantelimon Golu; Cătălin Mamali și Petru Pânzaru, *Dicționar de psihologie socială*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 215-216.

Riscurile ce afectează securitatea națională pot fi clasificate în funcție de: domenii de activitate; entități comunitare și religioase; arie geografică; timp; volum; importanță (interes, gravitate); probabilitate¹²:

CRITERIU	TIPURI DE RISC
Domenii de activitate	1. economice
	2. politice
	3. informaționale
	4. sociale
	5. culturale
	6. ecologice
	7. tehnologice
	8. militare
Entități comunitare și religii	1. etnice
	2. religioase

CRITERIU	TIPURI DE RISC	
Timp	1. prezente	
	2. viitoare	imEDIATE
		apropiate
		termen mediu
		termen lung
3. permanente		
Aria geografică și spațială	1. externe	globale
		zonale
	2. interne	

¹² Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, *Riscuri și amenințări la adresa securității. Identificarea, elaborarea și evaluarea soluțiilor de rezolvare nonconflictuală a diferendelor interetnice*, în „HOMINIS 2001” (suport electronic), CSSAS, 2002.

Volum	3. cosmice
	1. mici
	2. mari
Importanță (interese, gravitate)	3. foarte mari
	1. vitale
	2. foarte importante
Probabilitate	3. importante
	1. sigure (asumate)
	2. previzibile (potențiale, probabile)
	3. imprevizibile

Analiza de risc investighează, în principal, riscurile la adresa sistemelor naturale sau tehnice și are ca scop principal determinarea funcțiilor și domeniilor ce pot fi afectate de riscul respectiv. Întrebarea esențială, ce se naște de aici, se referă la relația dintre *riscuri* și *vulnerabilități*. În opinia noastră, *vulnerabilitatea* poate fi definită, pe larg, drept rezultatul combinării riscurilor existente la adresa unei societăți cu capacitatea acesteia de a face față și de a supraviețui situațiilor de urgență internă și externă. O definiție specifică o oferă *Strategia de securitate națională a României*¹³: vulnerabilitățile reprezintă stări de lucruri, procese sau fenomene din viața internă, care diminuează capacitatea de reacție la riscurile existente ori potențiale sau care favorizează apariția și dezvoltarea acestora. În situația internă a României sunt evidențiate câteva tipuri de vulnerabilități ce își găsesc sursele în tranziția politică, economică și socială prelungită pe care o parcurge țara noastră: persistența problemelor de natură economică, financiară și socială generate de întârzierea reformelor structurale; accentuarea fenomenelor de corupție și de administrare deficitară a resurselor publice; reacții

¹³ Președinția României, *op. cit.*

ineficiente ale instituțiilor statului în fața acutizării fenomenelor de criminalitate economică și de perturbare a ordinii publice și siguranței cetățeanului; menținerea unor surse și cauze de potențiale conflicte sociale punctuale; nerespectarea normelor de mediu în funcționarea unor obiective industriale; scăderea nivelului de încredere a cetățenilor în instituțiile statului; menținerea unor disparități de dezvoltare între regiunile țării; menținerea la un nivel scăzut a infrastructurii informaționale și întâzieri în realizarea acesteia la standardele impuse de dinamica globalizării etc.¹⁴.

Analiza vulnerabilităților ia în considerare factorii de risc de toate tipurile, atât din cadrul cât și din afara limitelor fizice ale sistemului, dar și consecințele interne și externe ale acestora. Mai mult, deși este acoperită o perioadă lungă de timp, analiza vulnerabilităților se concentrează pe o anumită secvență a evenimentelor, din momentul apariției situației de urgență și până când se ajunge la o nouă stare de stabilitate.

Atât pericolele, cât și riscurile și vulnerabilitățile pot fi analizate, la fel ca în cazul amenințărilor, în funcție de natura surselor sau de domeniul în care se manifestă, rezultând mai multe categorii, dintre care, în prezentul studiu, ne vom opri asupra celor politice, sociale, economice, militare, culturale și de mediu.

Sfârșitul Războiului Rece a reprezentat momentul declanșării unor transformări fundamentale în zonele care reprezintă spații de manifestare ale României, ca actor ce participă, prin dialog și cooperare, cu ajutorul instrumentelor democratice, la eforturile regionale și internaționale de construcție durabilă a stabilității.

În acest context, fără a încerca să impunem o taxonomie, suntem de părere că natura riscurilor și amenințărilor la adresa României poate fi: *reziduală* și *de percepție*, cele din a doua categorie putând fi considerate o

¹⁴ Ibidem.

consecință firească a unor categorii de riscuri și amenințări asimilate primei categorii.

Vom considera drept riscuri și amenințări *reziduale* acele riscuri și amenințări care au ca sursă procese inițiate sau derulate în plan regional în perioada Războiului Rece. Traseul evolutiv al regiunii a suferit, în perioada post Război Rece, mutații multiple, ce au angrenat o serie întregă de schimbări, inclusiv modificări în sferile de influență ale principalilor actori internaționali, pentru că încheierea Războiului Rece nu a adus cu sine doar evitarea unui eventual conflict la scară largă între cei doi actori ”principali”, SUA și URSS, ci și încetarea bipolarității, care caracteriza, în opinia majorității cercetătorilor fenomenului, sistemul relațiilor internaționale. Etapa care a urmat bipolarității a fost numită de specialiști „uni-multi-polaritate”, „unipolaritate” sau „multipolaritate”, toate aceste încercări de caracterizare fiind de fapt o expresie a proceselor desfășurate într-un cadru marcat de două tendințe majore, aparent antagoniste: tendința de fuziune, caracterizată de un nivel înalt de interconectivitate și tendința de fisiune, aceasta din urmă demonstrată de apariția multitudinii de blocuri și organizații regionale și subregionale. Tendințele au impus un mediu de securitate internațional caracterizat de un grad ridicat de fluiditate și o variabilitate din ce în ce mai pregnantă a rezultantei relațiilor/interacțiunilor diverșilor actori pe scena globală. Acest caracter variabil este justificat în multe dintre cazuri, cel puțin la nivel regional, de reacțiile anumitor actori, reacții rezultate din modul de percepere a acțiunii celorlalți actori. Nu de puține ori aceste percepții sunt greșite, ceea ce face ca reacțiile ce le preced, dacă nu urmează calea civilizată a dialogului și cooperării, să devină surse de tensiuni și chiar crize ce pot afecta în mod semnificativ starea de stabilitate existentă la un anumit moment dat în diferitele nivele ale mediului de securitate. Iau naștere astfel riscuri și amenințări a căror natură poate fi numită *de percepție*.

Astfel, riscurile și amenințările, a căror natură este una *de percepție*, apar ca urmare a procesului de transformare ce se manifestă în plan global sau, pentru a fi mai preciși, a efectelor acestui proces, și au drept sursă modul în care acestea sunt percepute de o anumită categorie de actori, sau de fiecare actor în parte.

Ambele tipuri de amenințări pot influența în mod negativ realizarea obiectivelor de securitate ale României, întârziindu-le sau împiedicându-le, cu consecințe atât în planul intern cât și în cel extern, asupra diferitelor paliere ale securității (politic, economic, militar, cultural, de mediu).

MEDIUL DE SECURITATE

Ultimul deceniu al secolului XX a însemnat pentru întreaga lume o perioadă zbuciumată, caracterizată de transformări profunde la nivel global, transformări ce țin atât de redesenări ale frontierelor, cât și de schimbări de regim și ideologie. Redesenarea granițelor a însemnat sporirea numărului de actori statali la nivel global, iar schimbările de regim și ideologie au generat noi tipuri de actori și forme surprinzătoare de manifestare a acestora. Au căpătat o importanță tot mai mare, datorită rolului manifestat pe scena globală, actorii non-statali (corporații multinaționale și transnaționale, ONG-uri etc.), ale căror acțiuni sunt uneori dificil de prevăzut. De asemenea, unele dintre acestea au preluat practici și obiective pe care statele nu și le mai puteau permite. Alte fenomene disturbante tind să sufere mutații majore, căpătând statut deplin de actor al scenei internaționale, un actor al cărui chip este din ce în ce mai greu de identificat, așa cum se întâmplă în cazul terorismului. Riscurile și amenințările au căpătat un aspect internaționalizat „reușind” să ignore, în manifestările lor, granițelor statale, ceea ce a avut ca urmare o estompere rapidă a diferențelor dintre securitatea internă și cea externă. Această estompere a condus, la rândul său, spre manifestarea tendinței majorității actorilor statali de acționa, în ceea ce privește domeniul securității și apărării, în cadrul unor inițiative sau organizații regionale sau globale. S-au dezvoltat, astfel, sau sunt în plin proces de dezvoltare, politici de securitate și apărare comune pe plan regional sau/și global. În această direcție se pot înscrie și extinderile NATO și UE către est, acestea fiind procese ce influențează în mod vizibil sistemul relațiilor internaționale, cu implicații dintre cele mai importante asupra mediului internațional de securitate și asupra

căroră ne vom concentra în cele ce urmează, din cel puțin două motive. Primul ar fi faptul că ambele procese aduc cu sine transformări ale situației geopolitice și geostrategice în regiunile din proximitatea României (Europa Centrală și de Sud-Est, spațiul Balcanilor de vest, spațiul Mării Negre și al Caucazului). Al doilea motiv este acela că evoluția acestor procese se află în relație directă cu realizarea obiectivelor de securitate ale României, starea mediului intern de securitate al țării noastre depinzând într-o sporită măsură de acestea. Deși reacții imediate și concrete nu au existat, este de așteptat ca, în lipsa unor motivări adecvate ale principalilor actori ai lumii, reacții de opoziție de natură geostrategică și geopolitică să se producă în viitorul apropiat.

Considerând continentul european ca fiind principalul spațiu de manifestare al acțiunilor României, desfășurate în scopul promovării intereselor sale de securitate, se cuvine ca o parte considerabilă a atenției noastre să se îndrepte spre analiza principalelor procese și tendințe ce se manifestă pe plan european.

Caracterizată de o deja puternică dimensiune economică, Europa își îndreaptă în ultima perioadă eforturile spre întărirea stabilității și securității la nivelul întregului său. Din punct de vedere geopolitic, însă, se poate observa că Europa dispune de două dimensiuni a căror joncțiune nu a putut fi realizată complet, joncțiune ce ar fi putut facilita manifestările Europei în direcția realizării unei politici de securitate și apărare care să reflecte atât interesele cât și implicarea tuturor membrilor săi. Este vorba de dimensiunea euroatlantică și dimensiunea euro-asiatică, ambele incluzând realități pe care nu le poate ignora. Păreră generală este că, prin lărgirea NATO către est, dimensiunea euroatlantică a Europei s-a întărit. Dar acest lucru a generat pe de o parte dificultăți în gestionarea celorlalte dimensiuni, readucând în actualitate faptul că în geostrategie nu există nici pauze, nici

spații neocupate, pe de alta fricțiuni chiar în dimensiunea euroatlantică. Astfel, apariția ideii de „Nouă Europă” (în care secretarul de stat al apărării Donald Rumsfeld a inclus state precum România, Bulgaria, Polonia, Cehia, ca să dăm numai câteva exemple, state cu statut recent de membru al Alianței Nord-Atlantice) poate sugera noi modalități de abordare a relațiilor euro-atlantice, dar mai puțin o întărire a acestora. Există, însă, păreri ce afirmă că acest statut transformă statele menționate în susținători ai strategiei americane unilaterale. Justificarea acestei percepții ar veni din faptul că aceste state ar avea un rol pivotal în deschiderea necesară spre spațiul ex-sovietic, prin Polonia și țările baltice, și spre spațiul Caspic și al Orientului Apropiat și Mijlociu prin Marea Neagră cu sprijinul României și Bulgariei. De altfel, în momentul în care principalii actori ai spațiului euro-atlantic au început să discute pentru a-și nuanța pozițiile, conceptul a dispărut din discursul politic.

În acest context, putem aprecia că, în general, riscurile la care sunt supuse stabilitatea și securitatea Europei¹⁵ sunt riscuri reziduale, provenite din moștenirea lăsată de terminarea

¹⁵ UE adoptă la 12 decembrie 2003 Strategia de securitate a UE, “O Europă sigură într-o lume mai bună”, în care sunt menționate principalele amenințări la adresa spațiului european:

- Terorismul
- Proliferarea armelor de distrugere în masă, în special atunci când folosirea acestora este legată de acțiuni teroriste
- Conflictele regionale, în măsura în care acestea devin ele însele sursă a unor amenințări de genul acțiunilor extremiste, a terorismului, proliferării armelor de distrugere în masă, crimei organizate și, nu în ultimul rând, a prăbușirii unor state
- Decăderea statelor – cel mai frecvent din cauza folosirii unor instrumente de guvernare nepotrivite – care se pot transforma într-un sol propice pentru alt gen de amenințări de genul terorismului și al crimei organizate
- Crima organizată, care a dezvoltat în ultima decadă o importantă dimensiune globală.

Războiului Rece – dinspre state ce au aparținut fostei URSS, ori s-au aflat în sfera de influență a acesteia (atât din punct de vedere al tensiunilor existente ce pot genera conflicte violente, dar și al potențialului ridicat pe care îl au de a se transforma în furnizori de armament și tehnică de luptă pentru anumiți actori non-statali a căror manifestare se face din ce în ce mai mult simțită pe scena internațională - organizații teroriste precum Al-Qaeda, de exemplu, sau alte tipuri de grupări paramilitare). Astfel de riscuri reziduale nu fac altceva decât să mărească șansa de apariție a unor pericole cu caracter transnațional, ceea ce ar putea duce la degradarea stării de stabilitate, adesea precară în unele regiuni europene, aflate la periferia continentului. Atunci când „beneficiază” și de prezența unor manifestări ale fundamentalismului religios, sau de existența unor tendințe naționaliste - pe fondul unei situații economice dezastruoase, de creșterea masivă a populației, pericolul apariției unei stări de instabilitate este aproape inevitabil. Totodată, statelor care au aderat recent la NATO, li se oferă ocazia de a se manifesta ca vector important al valorilor euro-atlantice într-un spațiu mai apropiat de ele și unde au interese deosebite.

Având în vedere toate aceste date, ne putem pronunța asupra câtorva aspecte privind anumite surse ale riscurilor și amenințărilor în spațiul european care pot completa lista celor menționate până la acest punct:

- Posibilitatea ca procesele de extindere a UE și NATO să poată conduce la crearea unor percepții greșite (cum ar fi construirea de noi bariere, așa cum sunt considerate uneori condițiile ce trebuie îndeplinite pentru accesarea la UE, sau, așa cum este cazul luărilor de poziție din partea Rusiei, cu privire la amplasarea noilor baze NATO în Europa Centrală și de Sud-Est, în special a celor situate pe teritoriul Poloniei și a țărilor baltice). Asemenea percepții ar putea fi folosite politic pentru

inițierea unor măsuri, inclusiv de natură militară, care să le diminueze.

- Transformările inevitabile în ceea ce privește rolul și responsabilitatea statului-națiune care e pe cale să se schimbe. Existența tendinței ca responsabilitățile naționale, în domeniul politicii externe și de securitate, să se transfere progresiv către organizații precum NATO și UE, ar putea crea curente de opinie care să susțină că, astfel, entitățile statale își pot pierde suveranitatea, ceea ce ar putea duce la tensiuni politice interne și la o învigorare a elementelor naționaliste cu un accentuat caracter extremist, generatoare de instabilitate în plan intern, și, prin inflamare, chiar regional (Balcanii de vest, de exemplu). Cu atât mai mult cu cât și experiențele anterioare sunt asimetrice: statele occidentale și-au experimentat transferul de funcții către NATO sau UE timp de peste 50 de ani, în timp ce majoritatea statelor din Europa Centrală și de Est a încercat să se opună preluării unor funcții ale lor de către instituții dominate de Moscova. Statul-națiune continuă să rămână un actor delicat în Europa Centrală și de Sud-Est.
- Riscul apariției duplicării anumitor sarcini, și de aici al unei competiții de nedorit, care însă poate fi contracarat prin exercitarea unui control politic activ și prin dezvoltarea compatibilității. Altfel, s-ar putea crea o ruptură în dezvoltare între NATO și UE, cu urmări greu de suportat de către Europa, pentru că, în trecut, cel puțin după terminarea celui de-al doilea Război Mondial, securitatea Europei a fost menținută în cooperare cu NATO, ca principal organism de apărare.

CONTEXTUL REGIONAL

În perioada ce a urmat încheierii Războiului Rece, Europa Centrală și de Sud-Est pare a fi fost zona cea mai tumultuoasă a Europei, transformările ce au avut loc derulându-se pe un fond caracterizat de: fragmentarea unor state, conflicte armate, tensiuni și conflicte etnice și religioase, tendințe autonomiste și secesioniste etc. Principalele procese desfășurate în spațiul Europei Centrale și de Sud-Est au fost de natură politică, instituțională și economică, vizând, în general, trecerea de la sisteme centralizate, controlate de stat, la sisteme descentralizate, pluripartide, care să beneficieze de instrumente specifice instituțiilor democratice necesare implementării și dezvoltării economiei de piață. S-a străbătut, astfel, o etapă care a însemnat destrămarea spațiului economic de influență al URSS (al CAER și al fostei Iugoslavii), ceea ce a dus, inevitabil, la apariția unor rupturi în planul relațiilor comerciale, care au antrenat, la rândul lor, după principiul dominoului, caracteristic sistemelor centralizate, probleme financiare, dezechilibre ale pieței muncii caracterizate de o creștere masivă a șomajului, dispariția unor specializări și zone industriale, devalorizarea unor profesii etc. Rezultanta acestor fenomene a constat într-o competiție agresivă pentru resurse, competiție care a avut rezultate negative pentru stabilitatea regiunii, pentru că a beneficiat de prezența unor tensiuni de natură etnică și religioasă care au fost activate de forțe naționalist extremiste (exemplul Balcanilor de Vest). Au urmat conflicte armate, conflicte masive a căror sursă a fost identificată în mesajul politic împănăt cu motive de natură etnică și religioasă. Răspunsul comunității internaționale a fost dat în sensul rezolvării conflictelor, începutul mileniului trei înregistrând obținerea unor progrese majore în efortul de a

stabiliza regiunea. În prezent, majoritatea țărilor balcanice sunt conectate la curentul european de integrare, procesul integrării constituindu-se totodată în mijloc de creare a unor instrumente necesare dezvoltării politico-economice care să ajute la construirea unei stabilități atât regionale, cât și a spațiului european, în ansamblul său. În ciuda acestor progrese, există încă, factori ce pot destabiliza regiunea. Aspecte precum statutul neclarificat al regiunii Kosovo, existența în regiune a unui puternic curent etnic albanez, ca și al unor grupări fundamentaliste islamice¹⁶, dar și existența unui mare număr de refugiați ori dislocați în spațiul ex-iugoslav, conduc la formarea opiniei că se păstrează, încă, condiții favorabile apariției unor situații ce pot pune în pericol stabilitatea, destul de fragilă, a acestei regiuni europene, plasată în imediata vecinătate a teritoriului României.

Situația la frontiera de est a României rămâne un caz extrem de complex, abordat frecvent în actualele analize de securitate, ceea ce demonstrează că rămâne unul cu influențe pertinente asupra securității naționale. Un motiv ar putea fi faptul că este destul de neclar uneori în ce regiune trebuie încadrat acest spațiu, într-un spațiu de influență cu puternice accente europene, sau, mai degrabă, într-unul al cărui centru de gravitate rămâne Federația Rusă. Lărgirea spațiului euro-atlantic a fost prezentată de Moscova, uneori cu virulență, drept o continuare a practicilor Războiului Rece în care Rusia este obiectivul final. Cu toate mecanismele de instituire a dialogului NATO-Federația Rusă, această impresie persistă. Suficient pentru a oferi diferiților lideri (majoritatea statelor independente rezultate în urma destrămării URSS sunt republici prezidențiale cu președinți deținând poziții extrem de puternice) posibilitatea de a iniția anumite „jocuri” între Moscova și Occident pentru a se menține la putere, după un model practicat cândva și de politica românească. Deși nu se poate spune că

¹⁶ Cf. *Crize și instabilitate în Europa* – CSSAS, Ed. UNAp, 2004, p. 11

politica Occidentului nu este pragmatică, modelul este totuși incompatibil cu valorile politice democratice ale acestuia, ceea ce face ca elita politică din republicile ex-sovietice să fie mai dependente de Moscova decât pot presupune. De asemenea, în situația în care statele din zonă dispun de o democrație mai degrabă fragilă, cu un grad de dependență față de Rusia încă nelimpedit, principalele aspecte ale securității militare, politice și sociale depind de evoluția relațiilor dintre Moscova și ele. Dacă am aplica modelele de securitate dezvoltate de către Barry Buzan¹⁷, putem aprecia că există trei categorii de riscuri și amenințări la adresa securității regionale pe care le putem identifica în această zonă, cu implicații majore pentru actorii principali din regiune, în special pentru Moldova, România și Ucraina:

1. Riscuri și amenințări non-militare:

- Probleme de natură teritorială a căror rezolvare se întârzie, reușindu-se astfel accentuarea unor stări și fenomene negative ce se pot constitui în pericole și chiar amenințări;
- Nerespectarea angajamentelor internaționale, ceea ce poate duce la dereglarea situației regionale;
- Evoluții negative interstatale, ce pot degenera în acte destabilizatoare ducând, astfel, la declanșarea unor crize politico-militare;
- Crima organizată, traficul de arme, droguri și persoane, corupția, dezordine socială, folosite de către forțe ostile pentru a controla și destabiliza regiunea

2. Riscuri și amenințări militare:

- Prezența în regiune a celor aproximativ 2000 de militari și 40.000 de tone de echipament militar și muniție aparținând fostei Armate a 14-a. Statutul internațional al

acestora rămâne încă neclar și constituie un factor destabilizator, chiar dacă forțele militare se consideră de menținere a păcii, ceea ce ar presupune un grad înalt de imparțialitate;

- Confruntări armate locale, facilitate de existența unor forțe separatiste transnistrene gata să recurgă la mijloace militare pentru a preveni „reintegrarea” în teritoriul Moldovei.
3. *Riscuri asimetrice și transnaționale:*
- Posibilitatea apariției unor conflicte, favorizată de structura populației, pe fondul conflictului transnistrean, unde se manifestă tendințe separatiste, la care se adaugă tendințe de autonomie găgăuză. Ar putea rezulta o situație extrem de periculoasă, având printre urmări revigorarea diverselor forțe naționaliste din regiune, care, prin implicare, ar putea inflama situația.
 - Încercări de destabilizare a regiunii prin acțiuni teroriste, urmărind zdruncinarea încrederii în capacitatea de a gestiona situația atât a actorilor din zonă dar mai ales a organizațiilor internaționale și regionale de securitate (OSCE).

În ciuda implicării comunității internaționale, evenimentele în derulare indică faptul că autoritățile române se confruntă cu pericolul declanșării unor crize cu implicații complexe în mediul extern de securitate (Moldova-Transnistria, Ucraina-canalul Bâstroe). Ambele crize pot zdruncina poziția internațională a României, de factor de stabilitate regională, într-un moment situat la scurt timp după obținerea statutului de țară membră NATO și nu cu mult înainte de accesarea la Uniunea Europeană. Evitarea, sau, mai bine spus, rezolvarea acestor crize depinde, îndeosebi, de răspunsul pe care autoritățile îl dau acestor provocări.

¹⁷ Barry Buzan, op.cit, 2000

MEDIUL INTERN DE SECURITATE

În prezent, mediul intern de securitate poate fi caracterizat drept stabil, dar pentru o mai fidelă imagine a acestuia, vom analiza fiecare componentă ce poate da măsura unui mediu stabil/instabil de securitate. Prin urmare, vom considera în acest stagiul al studiului nostru, ca principale subiecte, domeniile politic, economic, militar, cultural și al mediului înconjurător, în contextul apartenenței la Alianța Nord-Atlantică și al evoluției procesului de aliniere la aquis-ul european care va avea drept rezultat integrarea în Uniunea Europeană.

Politic

Alăturarea statului român la NATO, organizație de apărare și securitate a spațiului euro-atlantic, oferă garanția implementării valorilor în jurul cărora s-a constituit Alianța pe un spațiu larg al continentului european. Astfel, se asigură stabilitatea și protecția necesare derulării proceselor de transformare a societății românești. Totodată, se oferă posibilitatea participării active la stabilizarea unor zone fierbinți ale globului prin îndeplinirea unor misiuni asumate.

Statutul de membru al Uniunii Europene va aduce cu sine efecte politice ce țin de aspecte ale modernizării și adaptării la globalizare, unul dintre acestea fiind constituit de eventuala influență a UE asupra suveranității.

Îndeplinirea aquis-ului comunitar, respectarea legilor, combaterea corupției, precum și participarea în diverse structuri instituționale multinaționale sunt câteva din direcțiile în care România acționează, pentru a ușura procesul de integrare europeană și unde rezultatele ar trebui să fie evidente.

În aceste condiții, abordarea de către România a problemei suveranității trebuie să fie una modernă, în consens cu direcțiile de acțiune în politica de securitate națională, în

scopul realizării obiectivelor de securitate națională¹⁸. Astfel, putem vorbi despre o un transfer de suveranitate către UE, cu accent pe componenta politico-economică, fapt necesar participării la procesul de construcție europeană. Este de așteptat ca și domeniul apărării să intre pe o agendă nu prea îndepărtată, în funcție de conținutul viitoarelor documente ce se vor încheia între NATO și UE. Accentul va fi pus mai puternic pe aspectele externe ale suveranității naționale, pentru a crește capacitatea de reglare a mecanismelor economice și politice pentru a oferi un grad sporit de coerență și eficiență. Acest transfer poate fi considerat o provocare, pentru că face apel direct la mentalitatea cetățeanului român, care trebuie să facă trecerea de la mentalitatea de rezistență la influențe externe, la cea de proiectare a influenței naționale la nivel european. Ar putea exista opinii care să contrazică necesitatea unui astfel de proces la nivel de mentalitate, opinii justificate prin reacțiile ce au urmat acceptării României în NATO și care nu au fost de respingere. Dar trebuie să reținem și faptul că NATO este cunoscut drept o alianță politico-militară, iar influența sa asupra societății românești s-a resimțit intens mai ales în domeniul militar și al mecanismelor politice de decizie în problemele apărării. Uniunea Europeană, însă, este o instituție cu un puternic caracter politico-economic și influența sa transformatoare asupra societății românești este mult mai puternică.

Acestei provocări i se adaugă riscul apariției unui val de scepticism, la nivel național, indus de costurile imediate ale accederii europene și de beneficii care vor fi simțite după o anumită perioadă de timp. Percepția unor costuri sporite în raport cu beneficiile sau perioada de realizare a acestora,

¹⁸ Primul obiectiv din lista menționată în “Strategia de Securitate a României”, document emis de președinția României, în anul 2001, este formulat astfel: păstrarea independenței, suveranității, unității și integrității teritoriale a statului român, în condițiile specifice ale aderării la NATO și integrării țării în Uniunea Europeană.

coroborate cu percepții greșite de natură culturală sau religioasă pot depăși granița scepticismului, ducând la apariția unor tensiuni sociale. Totuși, experiența statelor intrate în UE în anul 2004 a demonstrat că șocurile adaptării pot fi depășite.

Un rol important în procesul de evitare a apariției unor astfel de riscuri este o scenă politică internă stabilă care să impulsioneze dezvoltarea eficienței instituțiilor publice și care să nu-și propună alternative izolaționiste. Securitatea internă depinde în mod direct de abilitatea statului de a-și îndeplini eficient rolul de garant al suveranității și bunăstării și de a preveni instabilitatea. Securitatea națională nu poate fi susținută într-o societate lipsită de prosperitate și bunăstare.

În general, din punct de vedere politic, mediul intern de securitate poate fi descris ca unul stabil, având în vedere criteriile general acceptate ce dau măsura unui mediu politic stabil¹⁹ (participare politică competitivă, legiferată; un sistem deschis de recrutare a aparatului executiv, independența legală și operațională a executivului, separarea puterilor, libertatea presei etc), care conferă credibilitate statului, permițând atragerea de investiții private autohtone și străine, ca sursă de dezvoltare economică.

Social

Riscurile sociale sunt cauzate, în primul rând, de modernizarea economică și socială din societățile post-industriale, însă, după Războiul Rece și regionalizarea conflictului, majoritatea analiștilor, care, până atunci, își îndreptaseră atenția asupra balanței militare Est-Vest, și-au orientat studiile și spre alte regiuni ale lumii, acolo unde evoluția populației a creat probleme la adresa securității. În acest context, demografia constituie unul dintre cei mai importanți factori cu efect asupra securității României, ce poate fi analizat atât prin prisma paradigmei dinamicii populației, cât

¹⁹ Cf. *Surse de instabilitate* – CSSAS, Ed. UNAp, București, 2004, pp. 8-10

și prin abordarea clasică, aceea a capitalului uman. Cele mai afectate categorii sociale sunt femeile, tinerii și cei aflați în afara sau la marginea pieții muncii.

La nivel mondial, se manifestă câteva tendințe ale căror potențiale efecte asupra securității naționale, regionale și globale sunt semnificative: scăderea ratei fertilității în țările în curs de dezvoltare, urbanizarea rapidă și masivă și, nu în ultimul rând, fluxurile migraționiste. România se înscrie și ea în rândul țărilor în care aceste tendințe se dezvoltă.

Conform ultimului recensământ²⁰ realizat în țara noastră, la 1 iulie 2003, populația era de 21.734 mii locuitori (48,8% bărbați și 51,2% femei), cu 61.237 locuitori mai puțin decât în anul anterior și cu 1.026.449 locuitori mai puțin decât la recensământul precedent (7 ianuarie 1992).

Compoziția populației		Recensământul din anul 1992	Recensământul din anul 2003	Dinamica populației (punctul de referință - anul 2003)
Populația la recensământ		22.760.449	21.734.000	↓ (- 1.026.449)
Populația după grupe de vârstă	0-14 ani (tineri)	5.098.341 (22,4%)	3.629.578 (16,7%)	↓ (-5,7%)
	15-59 ani (adulți)	13.838.353 (60,8%)	13.931.494 (64,1%)	↗ (+ 3,3%)
	60 ani și peste (bătrâni)	3.823.755 (16,8%)	4.172.928 (19,2%)	↗ (+ 2,4%)

²⁰ Institutul Național de Statistică, *Populația României pe vârste, sexe, medii și județe – 1 iulie 2003*, București, 2003.

Raportul de dependență după vârstă	64 tineri și bătrâni (37+27) la 100 adulți	56 tineri și bătrâni (26+30) la 100 adulți	 (-8)
---	--	--	---

Analizând evoluția populației României pe grupe de vârstă, reiese nu numai că procesul de îmbătrânire demografică se desfășoară în continuare, ci și că, în ultimii doi ani, s-a accentuat. Astfel, se observă că:

- populația de 0-14 ani număra 5.098.341 locuitori în anul 1992, în 2003 înregistrându-se o scădere de 1.465.661 locuitori (3.632.680 locuitori, respectiv 16,7% din populația totală);

- grupa de vârste 15-59 ani nu a înregistrat fluctuații semnificative în perioada 2002-2003, însă, în raport cu datele recensământului din 1992, creșterea este semnificativă +3,3%.

După cum se observă, grupa populației active (15-60 ani) nu se mărește într-un ritm proporțional cu cel în care scade populația tânără (0-14 ani) și sporește cea bătrână (60 ani și peste), deci veniturile pentru programele sociale nu pot crește decât printr-o mărire, peste valorile obișnuite, a productivității muncii. La baza acestei afirmații se află teoria conform căreia comportamentul economic individual variază în funcție de vârstă. Țările cu o proporție ridicată a tinerilor și/sau bătrânilor tind să aloce un mai mare volum de resurse acestor grupuri, aducând adesea prejudicii creșterii economice. În cazul în care grupul populației apte de muncă este predominant, se observă creșterea semnificativă a veniturilor. Mai mult, este evidentă modificarea suferită de variabila „raport de dependență după vârstă”: în anul 1992, 37 de tineri și 27 de bătrâni erau dependenți de 100 de adulți, în timp ce, cu zece ani mai târziu, se înregistrează o scădere dramatică a numărului de tineri (26) și o creștere moderată a numărului bătrânilor (30). Actuala scădere a populației tinere va fi reflectată, în viitor, în scăderea populației adulte. De asemenea, creșterea de 3,3% a acesteia din urmă va duce la sporirea contingentului de vârstă 60 de ani

și peste, ceea ce va modifica radical variabila analizată. Aceste tendințe generează alte efecte negative reflectate, în principal, în: scăderea nivelului de trai al grupei de vârstă de 60 ani și peste (numărul celor care pot susține din punct de vedere financiar categoria socială a pensionarilor este din ce în ce mai mic); reducerea forței de muncă, coroborată cu rata mare a șomajului pe termen lung (21,8% din care 21,2% reprezintă tinerii cu drept de muncă - 2003²¹); scăderea Produsului Intern Brut al României etc.

În ceea ce privește populația ce cuprinde contingentul feminin fertil (15-49 ani), creșterea de 3,3%, înregistrată de grupa respectivă de vârstă în anul 2003, este nesemnificativă în comparație cu rata anuală a îmbătrânirii demografice (0,4%). Din totalul de 9.246.656 femei de 15 ani și peste, 28,89% reprezintă ponderea celor care nu au născut copii vii, procent periculos pentru o țară cu populație deja îmbătrânită.

Pe termen lung, asemenea tendințe vor provoca îmbătrânirea populației, depopularea, scăderea drastică a forței de muncă și degradarea calității acesteia. Pentru menținerea unor indicatori economici acceptabili, este posibil ca, și în România, în condițiile în care ar exista atractivitate, să se practice importul forței de muncă, ceea ce ar putea provoca alte riscuri pentru care societatea românească este puțin pregătită.

Deși scăderea calității vieții, inegalitățile și excluderea socială, creșterea numărului celor care trăiesc sub pragul sărăciei, ca principale consecințe ale evoluției demografice a României, constituie priorități guvernamentale, riscurile și amenințările la adresa securității naționale se pot concretiza în: creșterea gradului de intoleranță și afectarea solidarității sociale, scăderea inacceptabilă a nivelului de siguranță a cetățeanului, inițierea unor manifestări radicale și extremiste, intensificarea fenomenului emigraționist (în special fenomenul

²¹ European Commission, *2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession*, European Union, 2003.

„emigrației creierelor și tinerilor”) etc. Mai mult, toate acestea constituie o serioasă amenințare la adresa procesului de integrare a României în structurile europene. Rapoartele Comisiei Europene au subliniat aspectele negative în următoarele zone ale socialului: legea muncii, tratamentul egal al femeilor și bărbaților, sănătatea și siguranța la locul de muncă, dialogul social, sănătatea publică, politica de angajare a forței de muncă, includerea și protecția socială²².

Astfel, ca răspuns la aceste potențiale riscuri și amenințări, politica de securitate a României are, în domeniul social, următoarele obiective:

1. Combaterea sărăciei.
2. Consolidarea dialogului și a securității sociale.
3. Alinierea la normele europene în domeniul ocupării forței de muncă.
4. Reforma pensiilor.
5. Perfecționarea sistemului de asistență socială.
6. Îmbunătățirea stării de sănătate a populației.
7. Asigurarea protecției copilului, ca prioritate națională, și reglementarea sistemului de adopții.
8. Sprijinirea și întărirea familiei, ca entitate socială fundamentală.
9. Prevenirea și combaterea marginalizării sociale.
10. Dezvoltarea civismului, a solidarității sociale și a dialogului intercultural.

În ansamblu, adoptarea noului Cod al Muncii, în anul 2003, poate fi considerată un pas înainte în realizarea acquis-ului comunitar, acoperind principiile de bază ale legilor europene ale muncii. Este nevoie, totuși, de continuarea reformelor în domeniul muncii, astfel încât să se asigure balanța necesară între realizarea flexibilității și securității. În ceea ce privește discriminarea de gen, Uniunea Europeană recomandă implementarea Planului Național pentru

²² Ibidem.

Oportunități Egale, iar referitor la includerea socială, autoritățile române au început reorganizarea la nivel local, în timp ce problemele naționale – familia, copiii și persoanele handicapate – sunt de competența Ministerului Muncii, Solidarității Sociale și Familiei.

Alinierea la acquis-ul comunitar reprezintă o necesitate și în domeniul sănătății și siguranței muncii, astfel fiind posibilă eliminarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității individului legate de capacitatea sa de muncă. De asemenea, în domeniul sănătății publice, România trebuie să își îmbunătățească rețeaua națională de supraveghere și control al bolilor contagioase, un pericol important la adresa securității naționale. UE recomandă țării noastre continuarea eforturilor de implementare a măsurilor legislative existente pentru a-și dezvolta un sistem național de supraveghere al răspândirii bolilor contagioase, compatibil cu cel al țărilor europene.

România, prin aplicarea politicii sale de securitate, poate contracara pericolele, amenințările și riscurile la adresa securității sale, dar și vulnerabilitățile prezente în aproape toate domeniile de manifestare ale sferelor socială și economică. Așa cum este arătat și în *Strategia de securitate națională a României*, fragilitatea suportului moral, material și spiritual este accentuată de presiunile unor factori multipli și complecși care, în timp, au influențat toate nivelurile și dimensiunile securității naționale: de la securitatea individului la cea a națiunii și de la dimensiunea socială la cea de mediu.

Economic

Prinsă între tensiunile din spațiul ex-sovietic și cele din spațiul balcanic, România a avut dificultăți în realizarea rapidă a revigorării economice, deoarece zona nu era una atractivă pentru investitorii de anvergură. De asemenea, efectele negative ale reformei economice au fost diferite în țară: regiunea

Moldovei (care oricum era mai slab dezvoltată), în comparație cu regiunea Transilvaniei, a resimțit mai profund efectele restructurării. Adăugând faptul că teritoriul național este destul de întins, România intrând în categoria statelor de tip mijlociu-mare din punct de vedere al teritoriului, și problemele întâmpinate la implementarea diferitelor programe de reformă sunt diferite.

Economia României este în prezent caracterizată de progrese vizibile realizate în direcția unei economii de piață viabile. Acest trend a fost posibil datorită unor elemente-cheie ale procesului de reformă economică pe care România l-a traversat în ultimii ani. Putem aminti aici:

- Liberalizarea prețurilor;
- Liberalizarea comerțului exterior;
- Dezvoltarea sectorului economic privat;
- Restructurarea și privatizarea întreprinderilor de stat;
- Dezvoltarea unei piețe financiare libere și a unui sistem bancar stabil;
- Modernizarea sistemului de taxe și impozite.

În prezent, putem aprecia că România oferă diverse puncte de atracție pentru investitori externi (fiind apreciată drept cea de-a doua mare piață din Europa Centrală și de Est, cu noi domenii de activitate, o bună poziție geografică, o forță de muncă cu o bună pregătire profesională și, nu în ultimul rând, un important potențial industrial).

Măsurile administrative și politice adoptate în scopul încurajării și sprijinirii mediului de afaceri au condus către o semnificativă dezvoltare a sectorului economic privat. De altfel, contribuția acestui sector la creșterea PIB este aproape comparabilă cu cea înregistrată în state importante din UE. Ar trebui menționat că, deși în agricultură sectorul privat tinde spre o cotă de 100% , în sectorul industrial s-a înregistrat o creștere în ultimii ani, cu o cotă vizibil mai scăzută, acest fapt datorându-se, în principal, numărului mare de întreprinderi

miniere sau din sectorul energetic, sectoare mai dificil de transferat spre domeniul privat. Nu aceeași stare se înregistrează în sectorul serviciilor, unde cota sectorului privat este cu mult peste procentul înregistrat în alte economii în tranziție.

Evoluția recentă, bună, a sectorului economic privat poate fi interpretată ca datorându-se pe de o parte investițiilor private, dar și dinamicii accelerate impuse procesului de privatizare.

Cu toate acestea, există câteva caracteristici în transformare ale mediului economic intern, caracteristici demne de luat în seamă într-o analiză precum cea de față, pentru că se află în directă conexiune cu procesul de aderare la UE. Este vorba aici, în principal, de tendințele de aliniere la standardele europene și internaționale de raportare financiară, tendințe ce se manifestă ca urmare a nevoii de implementare a unor instrumente necesare transformării sistemului financiar pentru a fi în deplină concordanță atât cu directivele europene, cât și cu cele internaționale în domeniu. Alinierea la aceste standarde asigură o mai clară transparență datelor și informațiilor raportate de către diverși agenți economici, permițând potențialilor investitori, diverșilor analiști economici etc. să ia decizii bazate pe informații precise, sigure, comparabile cu ale oricărui agent economic a cărui activitate se desfășoară în cadrul Uniunii Europene. Adoptarea acestor standarde poate reprezenta o provocare pentru majoritatea agenților economici, ca și pentru întregul sistem financiar românesc, dat fiind nivelul de complexitate al procesului.

În ceea ce privește activitățile comerciale ale României, în primele 6 luni ale anului 2004, operațiile la export cu cei 10 noi membri ai UE au înregistrat o creștere accelerată semnificativ în comparație cu cele operate față de membrii mai vechi ai UE. Poate fi apreciat că această diferență s-a datorat, în

mare măsură, creșterii economice mai rapide a noilor state membre, la fel ca și schimbările apărute în legislația vamală.

Luna	2002			2003			Diferența între balanțe
	export	import	balanța	export	import	balanța	
Ian.	913,2	1176,8	-263,6	1267,4	1497,2	-229,8	- 33,8 importuri
Feb	957,5	1198,5	-241,0	1331,7	1578,7	-247,0	+ 6,0 importuri
Martie	1029	1297,9	-250,2	1451,8	1797,9	-346,1	+ 95,9 importuri
Aprilie	1052,7	1391,3	-338,6	1268,8	1853,9	-585,1	+ 246,5 importuri
Mai	1047,6	1393,6	-346,0	1438,3	2059,5	-621,2	+ 275,2 importuri
Iunie	1218,4	1534,2	-315,8	1482,9	2042,5	-559,6	+ 243,8 importuri
Iulie	1341,7	1777,4	-435,7	1700,4	2188,3	-487,9	+ 52,2 importuri
August	1194,6	1364,9	-170,3	1387,2	1722,5	-335,3	+ 165,0 importuri
Sept.	1226,6	1575,7	-349,1	1492,4	2070,7	-578,3	+ 229,2 importuri
Oct.	1318,4	1764,9	-446,5	1672,4	2552,3	-879,9	+ 433,4 importuri
Nov.	1353,6	1740,4	-386,8	1604,9	2317,7	-712,8	+ 326,0 importuri
Dec.	1215,5	1659,8	-444,3	1501,8	2321,9	-820,1	+ 375,8 importuri

Tabel cu evoluția activităților de import-export în perioada 2002-2003²³

Deși indicatorii privind importurile și exporturile sprijină tendința generală de creștere economică de durată, în majoritatea cazurilor importurile sunt mult mai mari decât exporturile, ceea ce pe termen lung poate provoca grave dereglări economice.

²³ Datele privind activitatea de comerț exterior pot fi consultate la adresa www.insse.ro/portalandic.htm

Cultural

Spațiul cultural românesc este caracterizat în momentul de față de manifestarea a două tendințe prezente, de altfel, și la nivel european: tendința accentuată spre modernitate, tendință care se derulează în paralel cu efortul de conservare a tradițiilor naționale.

Într-un moment în care tensiunile și crizele de natură culturală (etnice, religioase sau combinate, etnico-religioase) încă se manifestă la nivel regional, putem afirma că în România s-au elaborat formule eficiente pentru implementarea cu succes a unor politici în domeniul minorităților etnice sau religioase.

Stabilirea unor norme și canale firești de comunicare și interacțiune în cadrul triunghiului de factori politic, etnic și religios, existent în momentul de față în plan intern, conduc la formarea opiniei că vulnerabilitățile, riscurile și amenințările de natură culturală, în special cele etnico-religioase, sunt reduse, politicile de largă deschidere către minorități și robusta relație de cooperare ecumenică existentă la nivelul tuturor confesiunilor religioase din România jucând un rol important în această stare de fapt. În acest context, România beneficiază de suportul câtorva caracteristici definitorii:

- continuitatea istorică a instituțiilor statului;
- omogenitatea etno-religioasă puternică;
- toleranța religioasă;
- mentalitatea populației consecvent antiextremistă, uneori cu accente moderat conservatoare;
- vocația europeană autentică (dovedită în recente eforturi depuse în direcția integrării europene și euro-atlantice, dar și de întreținerea dialogului ecumenic între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Catolică, prin discuții și întâlniri la nivel de lideri).

Militar

În condițiile unui mediu intern stabil și sprijinit de progrese reale, în ceea ce privește dezvoltarea economică, România și-a concentrat, în ultima perioadă, eforturile din domeniul militar în direcția reformării sistemului militar care include și „operaționalizarea forțelor destinate participării la misiuni ale Uniunii Europene, în cadrul politicii europene de securitate și apărare, ca și ale NATO, ONU și ale forumurilor/inițiativelor subregionale.”

Obiectivul principal în domeniul militar este dat de realizarea interoperabilității cu celelalte armate ale statelor membre NATO. Este un obiectiv complex și cuprinde toate dimensiunile instituției militare: structuri, pregătire-instrucție, înzestrare. De asemenea, nu exclude și componenta statutului social al militarilor și relațiilor civili militari. Ca membru NATO, statului român îi revin misiuni importante în realizarea infrastructurii, trebuind să ofere capacitate de susținere atât pentru Armata României, cât și pentru forțele aliate și parteneri aflate pe teritoriul național. Nerealizarea acestui obiectiv, cauzată de lipsa capacităților ca urmare a alocării unor cheltuieli limitate pentru apărare, ar pune sub semnul întrebării credibilitatea României pe plan extern.

Continuitatea proceselor de integrare euro-atlantică și europeană generează un mediu în care acțiunile militare ale unui stat împotriva altuia rămân puțin probabile într-un viitor apropiat. Dar procesele integratoare încep să-și profileze limitele spațiale, cel puțin pentru următorul deceniu. Această dinamică provoacă reacții multiple în spațiile de interes limitrofe, mai ales în cel ex-sovietic: pe de o parte, aprofundarea dialogului și cooperării cu NATO și UE, îndeosebi din partea Georgiei, Ucrainei și Rusiei, iar pe de alta, tendința Rusiei de a coagula mecanisme și structuri care să-i întărească poziția în cadrul proceselor pan-europene. Situația este favorizată și de faptul că, în majoritatea statelor apărute în

acest spațiu, regimurilor politice le sunt caracteristice disfuncționalități profunde ale exercițiului democratic. Ca urmare, democrațiile autentice, deși au interese în zonă, sunt nevoite să păstreze o anumită distanță, în timp ce Moscova nu este deranjată de situație. Pe această realitate, a jocului între cei doi poli, evoluează principalii actori din spațiul post-sovietic.

Situarea României la frontiera unui spațiu euro-atlantic politico-militar și, în perspectivă, a celui european, unde capătă contur tot mai evident componenta politico-militară, pe lângă cea economică deja existentă, oferă avantaje multiple. Este o poziție în care s-a aflat Germania peste 40 ani și care i-a inhibat comportamentul politic până la unificare și până la primul val al lărgirii NATO, dar i-a stimulat dialogul economic cu estul continentului. Avantajele vor fi, în primul rând, de natură economică, dar nu vor putea fi operaționalizate decât prin dialog politic.

Totodată, sunt posibile distorsiuni caracteristice unor relații de putere inflamate: radicalizări ale demersului politic, șicane de natură economică, interpretări forțate ale unor acorduri și tratate internaționale (tratatele politice bilaterale, reglementările privind fluviul Dunărea, M. Neagră etc.), gesturi diplomatice de rea-voință, dificultăți în accesul la resurse etc. Acestea ar putea fi gestionate în așa fel încât să nu fie considerate provocări la adresa NATO sau UE, ci doar o problemă de relații interstatale bilaterale. În spatele lor s-ar putea întrezări relativ ușor și elemente ale potențialelor militare. În același cadru, al relațiilor de putere, s-ar putea înscrie și unii factori de risc de natură militară care n-ar putea fi incluși în atacuri armate sau pregătiri pentru acțiuni care să necesite invocarea Articolului 5 al Tratatului de la Washington ori alte mecanisme de consultații în cadrul Alianței; reactivarea unor baze militare în proximitatea teritoriului românesc, programe de modernizare a înzestrării și echipării acestora, acțiuni militare demonstrative (exerciții militare, trageri, lansări de

rachete etc.) cu alte frecvențe decât cele obișnuite, secvențe ale războiului electronic etc. Asemenea gesturi ar putea declanșa campanii de presă care, încet-încet, ar contribui la proiectarea și menținerea imaginii adversarului cu urmări mult mai grave pe termen îndelungat.

De mediu

Ultimele decenii au fost marcate de o dezvoltare industrială care a condus la creșterea volumului de substanțe chimice folosite ca materie primă sau drept constituenți în procesul de fabricare a diferitor produse. Acest fapt nu a putut rămâne fără urmări asupra ecosistemului, multe din produsele reziduale ale proceselor de fabricație fiind deversate sau depozitate în mediul înconjurător. Acestea li s-au adăugat diverse accidente ce au avut ca rezultat afectarea mediului pe perioade cuprinse între câteva zeci până la sute de ani (accidente ale reactoarelor nucleare din centrale atomice precum Cernobâl, ale uzinelor chimice etc).

Dintre efectele activităților umane specifice economiei moderne asupra mediului, menționăm: apariția efectului de seră, sărăcirea stratului de ozon care conduce la creșterea nivelului de radiații ultraviolete, degradarea solului ș.a. În viața colectivităților umane astfel de urmări s-au soldat cu schimbări de natură demografică, sărăcirea resurselor naturale, schimbări care au generat în unele cazuri conflicte de amploare. Observându-se legătura directă dintre schimbările climatice și starea de stabilitate/instabilitate la nivelul colectivităților umane, oamenii de știință și factorii de decizie au inițiat eforturi comune în scopul preîntâmpinării unor astfel de riscuri ce pot apărea la nivelul mediului, cu implicații deosebit de grave asupra ființei umane. Încheierea Tratatului de la Kyoto, care reglementează efectele acțiunilor industriale asupra mediului, constituie un exemplu de cooperare la nivel global.

Cele mai recente studii arată că schimbările climatice sunt factorul de mediu care poate genera riscuri cu efecte combinate la toate nivelurile securității. Apariția schimbărilor climatice este posibilă din cauza acțiunii, deseori combinată, a factorilor naturali (eroziunea solului, ciclul hidrologic, sărăcirea surselor de apă) și a celor induși de activități umane (creșterea populației, urbanizarea masivă, activități agricole necontrolate).

Considerând specificul mediului regional de securitate al României, cu precădere dimensiunile socio-economică, etnico-religioasă, politică, prejudiciile aduse mediului pot contribui în mare măsură la: declanșarea unor calamități naturale, urmate de migrații masive, necontrolate, de populație, care pot genera crize umanitare, socio-economice, urmate de apariția unor conflicte violente.

În condițiile în care ultimii ani au fost caracterizați de apariția unor fenomene meteorologice care în mod normal nu aparțin tiparului climatic specific regiunii în care se află situată țara noastră (cazul Făcăeni), este posibil ca, în viitorul apropiat, efectele schimbărilor climatice să se facă simțite într-un mod mai accentuat pe teritoriul României. Apare astfel un factor de risc greu de controlat, care poate avea repercusiuni dintre ele mai însemnate asupra stabilității interne și regionale, putând genera insecuritate economică și socio-politică. Apariția unor astfel de factori de risc în plan regional nu poate fi neglijată, o asemenea situație declanșată în proximitatea frontierelor României putând determina afluențe masive de refugiați către teritoriul țării noastre.

Un alt factor de risc este dat de apariția în momentul de față a două probleme controversate în ceea ce privește implicațiile ecologice (dar nu numai, acestea extinzându-se la nivel socio-economic, politic și cultural), și anume Roșia Montana și Canalul Bâstroe.

Descoperirea unui bogat depozit de minereu aurifer în zona localității Roșia Montana însemna o atracție pentru

posibile investiții străine, care ar fi adus o contribuție însemnată la dezvoltarea economică internă. Însă, un complex de factori nefavorabili au dus la transformarea Roșiei Montana într-o controversă la nivel internațional. S-a constatat că procesul de extracție a materialului aurifer presupune o serie întreagă de acțiuni cu efecte asupra mediului înconjurător, implicații juridice ce țin de nerespectarea unor convenții internaționale și norme europene²⁴, și, nu în ultimul rând, urmări catastrofale pentru moștenirea culturală a României. O minimă atenție concentrată asupra acestor efecte dezvăluie tot atâtea surse de risc la adresa stabilității de natură ecologică, socio-economică și culturală.

Din punct de vedere ecologic, riscurile provin din metoda de procesare²⁵ a minereului aurifer, și anume, tratarea cu cianide, o metodă controversată pentru că poate avea drept rezultat contaminarea apelor subterane și, implicit, a apei râurilor din zonă, ceea ce ar putea conduce la pagube provocate florei și faunei, ecosistemul local și regional fiind afectat de o manieră ireversibilă.

Efectelor ecologice li se adaugă riscul apariției unor situații tensionate cu statele vecine României, ce ar fi direct afectate prin intermediul cursurilor de apă ce își urmează cursul pe teritoriul acestora.

Din punct de vedere economic, exploatarea zăcămintului ar însemna crearea temporară (până la epuizarea depozitului) de noi locuri de muncă, o eventuală revigorare economică pe plan local, care însă ar fi afectată de încetarea activităților de extracție și prelucrare, generând o creștere bruscă a forței de muncă neocupate și, deci, o competiție locală pentru resurse care ar putea genera la rândul său conflicte. În

²⁴ „The compatibility of the Roșia Montana Mining Project in Romania with the Principles and Norms of EU and EC Legislation – An Expert Opinion” by Peter Fisher and Alina Lengauer, Vienna, October 2002

²⁵ Cf. www.rosiamontana.org

plan social, punerea în aplicare a proiectului presupune strămutarea locuitorilor și a imobilelor acestora, în unele cazuri chiar dărâmarea lor, dar și a unor obiective de patrimoniu.

Amenințarea directă, în cazul derulării proiectului, este de natură culturală, în zonă existând cel mai vechi sit istoric descoperit în România, ruine ale așezărilor dace și romane, de o inestimabilă valoare arheologică. Amplasarea unui șantier minier în această locație ar aduce prejudicii ireversibile, amenințând moștenirea culturală a României și nu numai, din moment ce numeroși experți în arheologie din Europa și America de Nord și-au exprimat public opoziția față de acest proiect.

O altă problemă actuală de mediu cu implicații asupra stării de stabilitate a regiunii și a securității României este inițierea construirii Canalului Bâstroe pe teritoriul Ucrainei, canal ce ar urma să unească artificial Dunărea cu Marea Neagră. Implicațiile unei asemenea inițiative sunt multiple, de la aspecte ecologice, economico-sociale, politice până la aspecte strategico-militare.

Cu o lungime de 160 de km, canalul va intra în funcțiune până la sfârșitul acestui an, cu toate că, potrivit guvernului ucrainean, lucrările de construcție vor fi finalizate abia în anul 2008. Construcția acestui canal va fi făcută pe o porțiune a Deltei Dunării, rezervație naturală aflată în patrimoniul mondial al UNESCO, ce adăpostește aproximativ 90 de specii de pești și 300 de specii de păsări, unele dintre acestea foarte rare sau pe cale de dispariție. Din punct de vedere ecologic, construcția canalului va afecta în mod ireversibil flora și fauna Deltei Dunării, o suprafață semnificativă urmând a fi lipsită de apa care, conform ultimelor estimări, va dispărea din cauza diferenței de nivel existente între nivelul canalului și cel al rezervației.

O altă amenințare generată de construcția acestui canal este de natură economică, estimările actuale arătând o pierdere

economică a României aproximată la mai multe milioane de euro anual.

Oricum, problema a depășit cadrul strict bilateral româno-ucrainean și a intrat în atenția comunității internaționale, datorită statutului de parte integrantă a patrimoniului mondial, deținut de rezervația Deltei Dunării. Astfel, construirea canalului a primit critici dinspre Departamentul de Stat american, Uniunea Europeană, Germania și numeroase organizații ecologiste internaționale). Ambasadorul Rusiei în Ucraina, Victor Cernomârdin, declara că Rusia sprijină proiectul ucrainean pentru că Ucraina nu a făcut decât să restaureze un canal care exista anterior, acest lucru aducând pe viitor beneficii economice Ucrainei, Rusiei dar și altor țări. Diferența de poziție a acestuia a fost catalogată drept singulară de către șeful diplomației românești²⁶, Mircea Geoană, aceasta confirmând, după spusele sale, „un început de solidarizare a spațiului ex-sovietic, pe care România îl urmărește cu preocupare”. Toate acestea se întâmplă în proximitatea teritoriului României fără a putea afirma că poartă un evident caracter ostil, de agresiune.

CONCLUZII

Se observă că noțiunea de politică de securitate suferă în prezent transformări majore. Primul motiv ar fi acela că, la nivel național, amenințările s-au schimbat, implicând acum acțiuni ale unor actori non-statali, care duc la proliferarea unor fenomene precum crima organizată, traficul de droguri, terorismul etc. Conflictelor interstatale, degradarea mediului înconjurător, masele mari de refugiați constituie, la rândul lor, noi riscuri. Un alt fenomen ce poate constitui o amenințare la adresa securității naționale este intensificarea corupției. Corupția provoacă, în primul rând, neîncredere în principalele instituții ale statului, afectează relațiile sociale, subminează fundamentele democratice ale societății și credibilitatea statului pe plan internațional. De asemenea, generează relații ce pot fi ușor exploatare de către crima organizată, terorism și alte tipuri de infracțiuni care alterează coeziunea socială. Dimensiunile politică, economică, culturală, de mediu se adaugă celei militare, în cadrul securității naționale, crescând numărul actorilor implicați în sistemul național de securitate și al mecanismelor de realizare a securității. În societățile cu o tradiție democratică îndelungată, cu o puternică societate civilă, securitatea statului pornește de la cea a individului. Aceasta și pentru că legătura dintre securitate și politicile de dezvoltare este foarte puternică. Protejarea suveranității statului, a integrității sale teritoriale și a independenței nu poate fi realizată fără protecția individului, a cetățeanului și a drepturilor sale. Pentru că securitatea națională poate fi amenințată în cazul în care instituțiile statului nu reușesc să asigure protecția cetățeanului. Ne explicăm în acest caz de ce probleme precum șomajul, sărăcia sau lipsa unor resurse

²⁶ Informația apare în 2 septembrie 2004, la www.bbcromanian.com

naturale (apa, de exemplu) devin de o importanță majoră pentru securitatea unui stat.

În ceea ce privește țara noastră, se desprind următoarele concluzii:

- Securitatea și apărarea națională a României nu mai pot fi rupte de securitatea Europei ca întreg. NATO este cea mai importantă alianță a lumii contemporane și procesele de integrare europeană trebuie să țină seama de această realitate. Eficiența și modernizarea proceselor europene și transatlantice trebuie să constituie priorități importante ale României, având în vedere potențialul, ca și rolul său mai larg în promovarea și menținerea stabilității într-o regiune care prezintă o deosebită importanță pentru Europa.
- Plasată în momentul de față între două zone cu potențial ridicat de conflict (regiunea Balcanilor de Vest și spațiul ex-sovietic), România ar trebui să-și coaguleze o strategie al cărei obiectiv central să fie reducerea neîncrederii între spațiul euro-atlantic și european integrat și cel post-sovietic, supus unor tendințe contradictorii. În acest sens, și-ar putea pune la dispoziția NATO și UE și experiențele sale anterioare (nu întotdeauna defavorabile) din momente mai puțin polarizante, și poziția geografică ce nu trebuie evidențiată doar în termeni geostrategici iluzorii, și oportunitățile reale care încă mai există pentru politica românească în acel spațiu. Stabilindu-și o asemenea prioritate, statul român ar putea participa eficient la dialogul pe care structurile NATO și UE îl poartă cu diferiți actori din această zonă, iar realizarea ei ar putea avea un ecou mult mai puternic decât actualele contribuții românești la menținerea păcii și stabilității în lume, deoarece ar avea, în primul rând, un puternic conținut politic.

BIBLIOGRAFIE

- Președinția României, *Strategia de securitate națională a României*, Ed. Monitorul Oficial, București, 2001.
- Guvernul României, *Carta Albă a securității și apărării naționale*, București, 2004.
- OXFORD Dictionary of Current English*, Oxford University Press, 1988, Second Edition by Christina Ruse.
- Joint Publication 1-02, DOD Dictionary of Military and Associated Terms*, 23 March 2004.
<http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict/>
- Zamfir, Cătălin și Lazăr Vlăsceanu (coord.), *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993, p. 516.
- Bogdan-Tucicov, Ana; Septimiu Chelcea; Mihai Golu; Pantelimon Golu; Cătălin Mamali și Petru Pânzaru, *Dicționar de psihologie socială*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 215-216.
- The Chicago Council on Foreign Relations and The German Marshall Fund of the United States, *Worldviews 2002. Survey of American and European Attitudes and Public Opinion on Foreign Policy*, 2002.
- European Commission, *2003 Regular Report on Romania's Progress Towards Accession*, European Union, 2003
- Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, *Riscuri și amenințări la adresa securității. Identificarea, elaborarea și evaluarea soluțiilor de rezolvare nonconflictuală a diferendelor interetnice*, în „HOMINIS 2001” (suport electronic), CSSAS, 2002.
- Crize și instabilitate în Europa* – CSSAS, Ed. UNAp, 2004
- Surse de instabilitate* – CSSAS, Ed. UNAp, București, 2004

ALEXANDRESCU, Grigore - Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, *Amenințări la adresa securității*, Ed. Universității Naționale de Apărare, București, 2004, p. 8.

BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece*, Ed. Cartier, Chișinău, 2000, p. 147

THOMAS, W. I. și Dorothy S. THOMAS, *The Child in America*, 1932.

www.insse.ro

www.rosiamontana.org

www.bbcromanian.com

www.kpmg.ro

www.pricewaterhousecoopers.com

www.ey.com

www.capital.ro

www.bvb

www.kmarket.ro

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE

Redactor: CORINA VLADU

Tehnoredactor: MĂRIOARA PETRE BĂJENARIU

Bun de tipar: 15. 12. 2004

Hârtie: A3

Format: A5

Coli de tipar: 3

Coli editură: 1,5

Lucrarea conține 48 pagini

Tipografia Universității Naționale de Apărare

CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

Șoseaua Pandurilor, nr. 68-72, sector 5, București

Telefon: (021) 410.52.20

Fax: (021) 410.03.64

B.272/04/1231

C 232/2004